

УДК 94-055.2(100)"04/1640"

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9\(15\)-897-907](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9(15)-897-907)

Плюта Наталія Володимирівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери 12, м. Рівне, 33028, тел.: (097) 795-43-20, <https://orcid.org/0000-0003-1196-9717>

Михальчук Роман Юрійович кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри всесвітньої історії, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери 12, м. Рівне, 33028, тел.: (097) 833-67-15, <https://orcid.org/0000-0001-9313-4830>

Косяк Світлана Михайлівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, 18003, тел.: (067) 470-30-02, <https://orcid.org/0000-0002-9817-5743>

СТАТУС ЖІНКИ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: УПОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКРИМІНАЦІЯ

Анотація. Однією з важливих тенденцій сучасної науки є звернення уваги науковців до історії повсякденного життя. Йдеться загалом про аналіз повсякдення як складової історичного минулого. Ця сторона життя суспільства не була публічною і відбувалася поза громадськими та державними інституціями, тому деякою мірою сприймалася як мало вартісна, якою можна було б нехтувати.

Однак, суспільство це багатомірна система, що виявляє себе у різних площинах. Без вивчення механізмів щоденного життя людини неможливе рівнозначне розуміння суспільного життя в цілому, адже повсякденність багатолика та багатогоранна. Однією з епохи, де відбувалися вартісні дослідження процеси повсякдення було Середньовіччя. Для того, щоб зрозуміти всю багатогранність цього періоду, слід вивчати не лише політичну, економічну історію, а й повсякденне та побутове життя цієї епохи. Несправедливо було вважати, що вивчення повсякдення, зокрема в епоху Середньовіччя не передбачає пошуків спільних мостів з сьогоденням. Взаємозалежність відбувається на рівні культурної, ментальної сфери у всій багатогранності епох. Сім'я в Античності була не лише союзом двох

людей, а й важливою інституцією соціалізації особистості, можливостей отримати певні суспільні економічні, соціально-політичні преференції. Сім'я для держави розглядалася більше як інституція з економічними ресурсами, ніж як приватна, особиста сфера відносин між людьми.

Отже, сім'я в той час гарантувала певний статус жінки в тогочасному суспільстві, а звідси – і можливості до різних преференцій. Сім'я за афінської демократії мала величезне значення, адже походження з певної сім'ї та приналежність до неї надавало гарантії та права для афінського громадянина і пов'язані з цим привілеї і доступ до державної/політичної служби. Зрештою, слід зазначити і на тому факті, що догляд за сімейними могилами мав сакральний характер. Таким чином, відданість сім'ї залишалася (най)вищою заповіддю.

Ключові слова: Античність, Середньовіччя, сім'я, успадкування, дискримінація, жінка.

Plyuta Nataliya Volodymyrivna Candidate of Historical Sciences, Docent, Rivne State Humanitarian University, The Department of World History, St. Stepana Bandera 12, Rivne, 33028, tel.: (097) 795-43-20, <https://orcid.org/0000-0003-1196-9717>

Mykhalchuk Roman Yuriiiovych Candidate of Historical Sciences, Docent, Profesor, Rivne State Humanitarian University, The Department of World History, St. Stepana Bandera 12, Rivne, 33028, tel.: (097) 833-67-15, <https://orcid.org/0000-0001-9313-4830>

Kosiak Svitlana Mykhaylivna Candidate of Historical Sciences, Docent, Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of NUCP of Ukraine The Department of Social Sciences, St. Onoprienka, 8, Cherkasy, 18003, tel.: (067) 470-30-02, <https://orcid.org/0000-0002-9817-5743>

THE STATUS OF WOMEN IN THE MIDDLE AGES: PERSECUTION AND DISCRIMINATION

Abstract. One of the important trends of modern science is the attention of scientists to the history of everyday life. It is generally about the analysis of everyday life as a component of the historical past. This side of society's life was not public and took place outside of public and state institutions, therefore to some extent it was perceived as of little value, which could be neglected.

However, society is a multidimensional system that manifests itself in different planes. Without studying the mechanisms of a person's daily life, an equivalent understanding of social life as a whole is impossible, because everyday life is multifaceted and multifaceted. One of the eras where value studies of everyday processes took place was the Middle Ages. In order to understand the multifaceted nature of this period, one should study not only the political and economic history, but also the everyday and everyday life of this era. It was unfair to believe that the study of everyday life, particularly in the Middle Ages, does not involve the search for common bridges with the present. Interdependence occurs at the level of the cultural, mental sphere in all the multifacetedness of the epochs. The family in Antiquity was not only a union of two people, but also an important institution of socialization of the individual, opportunities to obtain certain social, economic, socio-political preferences. For the state, the family was considered more as an institution with economic resources than as a private, personal sphere of relations between people.

So, at that time, the family guaranteed a certain status in the society of that time, and hence the opportunity for various preferences. The family in Athenian democracy was of great importance, because descent from a certain family and belonging to it provided guarantees and rights for an Athenian citizen and related privileges and access to public/political service. After all, it should be noted that the care of family graves had sacred character. Thus, family devotion remained the (highest) commandment.

Keywords: Antiquity, Middle Ages, family, inheritance, discrimination, woman.

Постановка проблеми. Погляди на становище жінок та чоловіків у середньовічній сім'ї сформувалися ще в епоху Античності і характеризувалися принципом нерівності. Такі уявлення відповідали світобаченню Аристотеля про підпорядкування та підкорення: «Підкоряти й підкорятися не лише потрібно, а й корисно. Від народження люди поділяються на тих, хто підкоряється, і тих, кого підкоряють» [5, с. 33]. Отже, в цьому контексті вважалося, що рівноправність є шкідливою для тогочасного суспільства. Таким чином, жінки і раби в Середньовіччі були найнезахищенішими верствами суспільства. Також існувала поширена думка, що народитися жінкою – це була кара.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія досліджуваної проблеми досить розроблена. Саме дослідження ментальності в Середньовіччі допомагає зрозуміти відчуття, мислення та вчинки

середньовічної людини, її побут. В 2019 р. вийшло друге доповнене видання. Ментально-історичні дослідження простягається від мікроісторичних досліджень до глобальних узагальнень [5]. Як жилося у середньовічному місті до та після чуми? описав Філіпов І. [14].

Демографічні дані, особливості середньовічної сім'ї, гендерні аспекти вчені описували у працях: «Друга стаття» (Бовуар С. де) [2], «Середньовічна жінка» (Паввер Е.) [11] тощо. Особливості формування та існування сім'ї в середньовічному суспільстві дослідив Гайс Ф. [4].

Сучасні дослідження становища жінок представлені зокрема, і українськими вченими: Башинська Л. про жінку в домашніх турботах: за творами авторів XIV–XV ст., Маланчук-Рибак О. про жінку в історії [8], Олешко С., Біла О. про історичний ракурс уявлень про жінку в різні епохи [10]. Формування ідеалу жіночої краси в середні віки досліджували Соць В. і Мартинчук І. [13], а суспільно-політичне становище жінки в епоху європейського середньовіччя – Соболь О. [12].

Питання середньовічної інквізиції та впливу церкви на суспільно-політичні процеси епохи Середньовіччя аналізували ряд авторів, зокрема Ли Г. Ч. [7]. Кризу сучасного католицизму розглядав Великович Л. [3].

Мета статті - полягає в дослідженні статусу жінки в середньовічному суспільстві Західної Європи.

Виклад основного матеріалу. Трактатування жінки в Середньовіччі спиралось на два джерела: античну традицію та християнство. Античне суспільство суворо обмежувало життя жінки [12, с. 112-119]. Вплив на становище жінки в наступні століття Середньовіччя мала загальноприйнята в ті часи думка про нижчість жіночої природи і відповідно – про обмеженість її розумових здібностей. Ці два аргументи стали основою для відлучення жінки від громадської діяльності. Ще з часів Сократа та Аристотеля життя громадянок було обмежене, жінки були підпорядковані чоловікам та батькам. Як зауважив Р. Коцин, – поза домом вони хіба що мали право відвідувати релігійні свята та похорони [6, с. 35].

Нерівність у правах та нижчий статус жінки пояснювався в її обмежених можливостях захистити себе. Це робило її залежною від чоловіків, воїнів і змушувало їм підкорюватися. Така покора відбувалася в усьому. Тому часто жінок чоловіки розглядали в контексті вигідних для них обмінів для шлюбних союзів.

Дискримінація дівчат розпочиналася з дитинства, коли у вихованні для дівчинки приділялося менше уваги, ніж для хлопчиків. А в дорослому віці вона вже мала змиритися зі своїм становищем, в т.ч. –

вибору шлюбної партії, вагітності та пологам, які часто загрожували життю жінки. Зокрема, переважання чоловіків серед фахівців пов'язують із високою смертністю в жінок при пологах, а також через військові конфлікти [15, с. 432-435].

Отже, уявлення, що жінка мала обмежені розумові здібності, дуже малу ймовірність до здатності до навчання і не була спроможною до опанування себе, і як наслідок – нею мав керувати чоловік, – склалося з Античності. Згідно такого підходу, жінка не мала права голосу, доступу до влади і політична діяльність їй була недоступна/заборонена.

Християнство як релігія також закріплювало статус жінки як нижчий, в порівняно з чоловіками. Її «неповноцінність» виправдовувалося таким аргументом, як гріхопадіння Єви.

Загалом в Середньовіччі принцип ієрархії та підкорення індивідуума суспільству та владі був дуже чітким. Народи підпорядковувалися правителям, а члени сімей – головам сімей. В цьому аспекті жінка перебувала в абсолютно залежному становищі, «істотою нижчої вартості», позбавленою правоздатності. Власне, можливості чоловіка в шлюбі були пов'язані з приниженням жінки (як аристократичної, так і з селянського середовища) [14, с. 292].

Відповідно велику владу мав голова (чоловік) сім'ї, яка по своїй природі була патріархальною. Під поняттям «familia» в середня віки розуміли хатню спільноту, що проживала в домі. В той час існувало відчуття спільноти, яка об'єднувала не лише за кровною близькістю, а й інших членів цього житла – наймичок/наймитів. Таким чином, можна зазначити, що батько в такій сім'ї мав неабияку необмежену владу («munt») над всіма домочадцями, в тому числі – мається на увазі право розпоряджатися їхніми життями (і смертю), власністю. З іншого боку, він мав також обов'язок їх захищати, і в разі необхідності представляти їхні інтереси поза домом [5, с. 51].

Погляди на образ жінки в Середньовічну епоху досліджували Світлана Олешко та Олена Біла. Зокрема, на їхню думку, образ жінки в ті часи представляв собою своєрідного «монстра», що складався з негідних бажань та потворних рис характеру. Розбещенність жіночої натури описувались за допомогою епітетів на зразок «ненаситна тварина» тощо. Оскільки за тодішніми уявленнями жінка не була творінням за Божою подобою, то вважалась несамостійною і не наділеною правоздатністю. Жінка не могла вчити, свідчити у суді, виступати гарантом в угодах, не мала права засідати в суді. Вся активність в суспільстві обмежувалася владою чоловіка, адже будучи нижчою за статусом – жінка повинна цілком і повністю підкорятися та служити.

В сексуальному житті від жінки вимагалось її безпристрасність [9]. Людовік IX у трактаті з назвою «Повчання для дочки» вказував, що жінка повинна виконувати волю чоловіка і батьків, вміти терпіти та допомагати нещасним. Духівництво постійно застерігали про потенційну небезпеку, яка виходила від жінок, – можливість бути ними спокушеними. Риси спокусниці Єви вважали були в кожній жінці.

В творі «Про розподіл природи», автором якого був Іоанн Скотт Ерігена вказувалося, що стаття є результатом поділу єдиної людської природи. Жінка – це емоційна частина Адама, яка від нього відділилась та від його духовно-розумної природи.

Натомість філософ Корнелій Агриппа у праці «Декларація про благородство і перевагу жіночої статі над чоловічою» писав, що жінка народжується вільною істотою, як і чоловік, і її природні задатки не менші, ніж чоловічі, але просто вони інші [9; 10, с. 141-146].

Жінка вважалася «істотою» несамостійною, не мала права бути свідком в суді і була позбавлена інших прав, які мав чоловік. У період раннього середньовіччя (V–X ст.) жінка абсолютно підпорядковувалася чоловіку. Дівчаток з малого віку виховували бути відданими та покірними чоловіку, тому будучи дорослими жінки вже підсвідомо покорялися чоловікам. Близько в 16-річному віці дівчата виходили заміж. Ганебним для родини було, коли дівчину ніхто не брав заміж. Вже в 20 років вона вважалася старою дівою, на яку не зважали. Засудженню суспільством та церквою піддавалися також вдови, які з новим чоловіком хотіли пов'язати свою долю [13, с. 16]. Водночас проблемою для вдів-селянок лишалося відповідальність і за господарство, і за борги та орендну плату [11, с. 97].

Функції дружини полягали у щоденному забезпеченні сім'ї, слідкуванні за будинком, вихованні дітей, поки вони маленькі, керування служницями [4, с. 148].

Характерні риси статусу жінки в Середні віки відповідали патріархальності, а також християнським догматам. Жінки мусили носити спеціальний одяг (скромний), який відповідав би канонам того часу. В IX–XII ст. розпущене волосся дозволяли носити в основному молодим дівчатам і неodrуженим жінкам. Для старших це вважалось непристойним. Вони мусили прикривали волосся головними уборами – хусточками, капелюшками тощо.

Священник міг зістригти за власним бажання волосся на голові жінки привселюдно. Фарбувати волосся вважалось гріховним. Його неприродний колір церква вважала признаком непристойності і спокуси. Якщо було виявлено, що жінка фарбується, це могло

послужити приводом для звинувачення її в чаклунстві, що інколи завершувалося спаленням на вогнищі. Проте незважаючи на заборону, інколи молоді дівчата фарбували своє волосся настоями трав.

Цікавими були жіночі костюми. За допомогою суконь і ремінців дівчата і жінки підкреслювали форми своєї фігури. Інколи жінки запозичували деталі чоловічого одягу, зокрема – туніки. Вони були довгими, майже до підлоги. Форми суконь були подібними до трапеції і були або дуже вузькими (приталеними), або ж вільними (з глибоким декольте). В області грудей зав'язували ремінець.

У ранньому Середньовіччі косметикою жінки ще не користувалися, адже це було строго заборонено церквою. В той час саме бліда шкіра вважалася модною тенденцією, яку намагалися наслідувати. Для цього жінки на шкіру наносили сік лимона і втирали його для набуття потрібного кольору.

В жіночій поставі цінувалася мініатюрність. Бажано було, щоб маленькими були обличчя, голова, губи, брови, очі. Лише чоло повинно було бути великим і добре виступати. Для цього жінки закладали волосся назад. Ідеалом жінки була пресвята Діва Марія, на яку прагнули бути схожі [13, с. 18].

Як зазначалося, в середньовічному суспільстві панували католицькі догми. Стаючи все більш могутньою, церква підкорила собі суспільство. Справедливому чи ні, але бажанні папи слід було підкорятися [7, с. 16]. Однак, для молодих дівчат існував виняток, згідно якого можна було знімати хрести, оскільки з ними важко вийти заміж. Крім того, звільнялися від носіння нашивок старші люди та інші особи, яким потрібно було годувати сім'ю [3, с. 37].

У Франції та Англії жінки брали участь в політичних подіях того часу. Таких осіб вважали небезпечними і навіть ворожими суспільству. Часто жінку співвідносили з нечистою силою – відьмою. Тому хорошого чекати від жінок за такими уявлення – не варто було.

Відомі небагато імен жінок, які залишили слід в історії Середньовіччя.

Наприклад, Елеонора Аквітанська (1122–1204 рр.), дружина Людовіка VII Французького і Генріха II Англійського, мати Річарда Левине Серце та Іоана Безземельного, яка мала вплив на своїх чоловіків і синів. Вона була відомою покровителькою мистецтв. Інша особа – Ізабелла Іспанська (1451–1504 рр.), королева Кастилії. По житті була ревною католичкою, мету власного життя вбачала в об'єднанні Іспанії і перемозі над маврами. Вона брала участь особисто в багатьох війнах.

Вважаючись наступницею першої жінки – Єви, тогочасна жінка поставала уособленням першородного гріха. В літературі її

зображували неповноцінною, яка не може вирішувати, що краще для неї, тому має слухати чоловіка чи батька.

З іншого боку разом з усвідомленням значення жіночого тіла для продовження роду, все одно до нього побутувало негативне ставлення як уособлення нечистоти та гріховності. Таким чином, жінку в тогочасному суспільстві розглядали в порівнянні з «досконалішою істотою», якою вважали чоловіка. Виходячи з цього, всі характеристики «слабкої статі» поставали як прояв дефіциту, який притаманний «сильній статі». Наприклад, жіноча лагідність вважалась дефіцитом мужності чоловіка, а миролюбство, доброта – як дефіцит можливостей чоловіка для ствердження своїх позицій тощо. З такого погляду, становище жінки, її уявна неповноцінність виправдовувалася і дискримінувало її безправний статус.

Відомо, що під час інквізиції в Середньовіччі набуває практика засудження жінок через спалювання та утоплення за відьомство. Загалом термін «інквізиція» (лат.) означає «розслідування, розшук». Це був суд, або ж вид трибуналу, заснований Римсько-католицькою церквою. В тодішніх умовах жодна жінка не могла бути захищеною від звинувачення у зв'язках з нечистою силою і клеймом відьми. Найчастіше жертвами були знахарки, що лікували травами, або ж самотні жінки, які викликали недовіру. Як зазначав С. де Бовуар, «як особистість вона (жінка) позбавлена усіх прав» [2, с. 96–98]. Єретичні вчення вважалися серйозним злочином, навіть більш значним, ніж кримінальне чи політичне порушення. Релігія розглядалася не лише як моральна складова, а й як частина громадського та суспільного життя [5, с. 143].

Так, в 1481 р. було відкрито перший інквізиційний трибунал в Севільї. Головним інквізитором став Томас Торквемада, якого називали «душею і мозком інквізиції». Він підніс інквізицію в Іспанії до того розмаху, про який відомо на сьогодні, а себе вписав в історію інквізиції як найбільш знану та колоритну постать.

У 1486 р. німецькі інквізитори Якуб Шпренгер і Генріх Інстіторіс створили посібник – «Молот відьом», який регламентував процедури боротьби з відьмами, їхнє переслідування. Ця книга понад 200 років служила правовою підставою розправи над жінками, кі були невігідні для влади [8, с. 198]. Катування були офіційно узаконені Папою Інокентієм IV згідно булли «Про винищування» (Ad extirpanda).

Охочих подивитись на розправи над відьмами було завжди багато. Під час таких процесій були присутні представники світської та духовної влади, різні гості, а також городяни [1, с. 264].

У Середньовіччі жінкам приписували недосконалість, непомірованість, марнотратство, лінощі, непостійність та обмежені розумові здібності. Перелічені аргументи служили підставою для усунення жінок з важливих посад в економічній, соціально-політичній сферах, де безконкурентно домінували чоловіки.

Рівень життя жінок різних верств різнилися. Жіноча свобода була помітніша в селянському та аристократичному середовищі. Саме міщани найсуворіше ставилися до своїх дружин.

В селянок становище було фізично важким, адже, крім праці в домашньому господарстві, їхніми обов'язками була допомога у польових роботах. Жительки міст, нерідко займалися крамарством і працювали в цехах. Міщанки повинні були дотримуватися відповідної поведінки у громадських місцях. Ті, які займались ремеслом, відігравали важливу роль в економіці міста, були позбавлені права вибирати, а також бути обраними в органи влади. Це ж можна сказати і про селянок і аристократок.

Дами з впливових сімей могли зберігати свою незалежність в шлюбі. Однак для жінки була недоступна військова служба. Також не могла вона бути священиком. Жінка Середньовіччя не могла мала доступу до навчання в університетах, тому професії, які потребували диплома (медик, юрист) не були досяжними.

Єдиний позитивний момент у сприйнятті жінок в середньовічній культурі став куртуазний культ Прекрасної Дами, який поширився особливо в XII ст. в південній частині Франції, а згодом – по всій Західній Європі. Але загалом, лише чоловіку відводилося чільне та впевнене місце в середньовічному суспільстві. Жінці, яка поставала нижчою та гріховною, було відведено другорядну роль [13, с. 19].

Висновки. Таким чином, принизливе суспільно-політичне становище, неповноправність жінки періоду Середньовіччя було зумовлене багатьма причинами. Зокрема, на це впливали також соціально-економічні, політичні, релігійні фактори в тогочасній Європі. Клеймо нижчої особи за жінкою закріпила ще Антична традиція. Життя жінки в античності обмежувалось приватним простором та домашнім господарством. Християнство, з одного боку, надало статус жінці, як громадянки в межах релігійної общини, але з іншого боку, – демонізувало її як особу відповідальну за первородний гріх. Середньовічна жінка була обмежена в різних сферах: релігійній, політичній, економічній, соціальній, судовій. Як виняток, лише представниці королівських сімей могли впливати на політику того часу.

Література:

1. Бейджент М. Инквизиция / М. Бейнджент, Р. Ли. М., 2006. 319 с.
2. Бовуар С. де. Друга стаття. У двох томах, т. 1. К.: Основи, 1994. 390 с.
3. Великович Л. Кризис современного католицизма. М., 1994. 160 с.
4. Гайс Ф. Брак и семья в Средние века. Нью-Йорк. 1987. 354 с.
5. Історія європейської ментальності / За ред. Петера Дінцельбахера. 2-ге видання, доповнене / Переклад з нім. Володимир Кам'янець. Львів.: Літопис, 2019. 632 с.
6. Коцин Р. Давньогрецька філософія // Антологія феміністичної філософії. К: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2006. С. 33–46.
7. Ли Г. Ч. История инквизиции в Средние века [пер. із фр. А.В. Башкирова]. Смоленск: Русич, 2001. 640 с.
8. Маланчук-Рибак О. Жінка в історії: Навчальна хрестоматія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 336 с.
9. Махній М. Психея: між Еросом і Логосом. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013. 416 с.
10. Олешко С., Біла О. Історичний ракурс уявлень про жінку в різні епохи // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Гендерні дослідження». Вип. 2. 2016. С. 141-146.
11. Паввер Э. Средневековая жещина / [под. ред.. М. Постан]. Кембридж. 1985. 250 с.
12. Соболев О. Суспільно-політичне становище жінки в епоху європейського середньовіччя // Вісник Львівського університету. Серія філософські науки. 2012. Вип. 15. С. 112–119.
13. Соць В., Мартинчук І. Формування ідеалу жіночої краси в середні віки // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. Т. 1, № 9. 2017. – С. 16-19.
14. Филиппов И. Средиземноморская Франция в раннее средневековье. – М.: Изд-во МГУ, 1991. 320 с.
15. Хрестоматия по истории средних веков. Под ред. С.Д. Сказкина. Т. I. М.: Издательство социально-экономической литературы, 1961. 590 с.

References:

1. Bejdzhent, M. (2006). *Inkvizicija [Inquisition]* [in Russian].
2. Bovuar, S. de. (1994). *Druga stat' [Second gender]*. (vol. 1-2). K.: Osnovi [in Ukrainian].
3. Velikovich, L. (1994). *Krizis sovremennogo katolicizma [Crisis of modern Catholicism]*. M. [in Russian].
4. Gajs, F. (1987). *Brak i sem'ja v Srednie veka [Marriage and family in the Middle Ages]*. N'ju-Jork [in Russian].
5. Dincel'baher, Peter (2019). *Istorija evropejs'koï mental'nosti [History of the European mentality]*. L'viv.: Litopis [in Ukrainian].
6. Kocin, R. (2006). *Davn'ogrec'ka filosofija [Ancient Greek philosophy]. Antologija feministichnoï filosofii - Anthology of feminist philosophy, 33–46* [in Ukrainian].
7. Li, G. Ch. (2001). *Istorija inkvizicii v Srednie veka [History of the Inquisition in the Middle Ages]*. Smolensk: Rusich [in Ukrainian].
8. Malanchuk-Ribak, O. (2002). *Zhinka v istorii [Woman in history]*. L'viv: LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

9. Mahnij, M. (2013). *Psiheja: mizh Erosom i Logosom [Psyche: between Eros and Logos]*. Chernigiv : Vidavec' Lozovij V. M. [in Ukrainian].
10. Oleshko, S., Bila, O. (2016). Istorichnij rakurs ujavlen' pro zhinku v rizni epohi [Historical perspective of perceptions of women in different eras]. *Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu «Ostroz'ka akademija. Serija «Genderni doslidzhennja» - Scientific notes of the National University "Ostroh Academy. "Gender Studies" series*, 2. 2016, 141-146 [in Ukrainian].
11. Pavver, Je. (1985). *Srednevekovaja zheshshhina [Medieval Zhezhshchyna]*. Kembridzh [in Russian].
12. Sobol', O. (2012). Suspil'no-politichne stanovishhe zhinki v epohu evropejs'kogo seredn'ovichchja [Socio-political position of women in the era of the European Middle Ages]. *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Serija filososfs'ki nauki - Bulletin of Lviv University. Series of philosophical sciences*, 15, 112–119 [in Ukrainian].
13. Soc', V., Martinchuk, I. (2017). Formuvannja idealu zhinochoï krasi v seredni viki [Formation of the ideal of female beauty in the Middle Ages]. *Visnik students'kogo naukovogo tovaristva DonNU imeni vasilja Stusa - Bulletin of the DonNU Student Scientific Society named after Vasyl Stus*, 1, 9. 2017, 16-19 [in Ukrainian].
14. Filippov, I. (1991). *Sredizemnomorskaja Francija v rannee srednevekov'e [Mediterranean France in the early Middle Ages]*. M.: Izd-vo MGU [in Russian].
15. Skazkin, S.D. (1961). *Hrestomatija po istorii srednih vekov [Textbook on the history of the Middle Ages]*. T. I. M.: Izdatel'stvo social'no-jekonomichekoj literatury [in Russian].